

Teatrul politic cu teză și proba timpului: Lucia Demetrius

Prof. univ. dr. Doinița Milea

“Dunarea de Jos” University of Galati

Résumé : *La mémoire des œuvres permet la reconstitution de l'horizon d'attente en rapport avec lequel l'œuvre a été créée et reçue. Les textes montrent avec quelle attention ou avec quelle passion leurs auteurs répondent à des implications et à des circonstances politiques. En même temps, l'univers du lecteur actuel, dont les attentes ont changé, permet une juste mise en balance de l'idée du succès de l'œuvre, grâce à l'adhérence au discours officiel, et l'idée de la valeur, en elle-même. Telle est la situation actuelle des écrivains dont les œuvres reflètent les clichés et les thèses du réalisme socialiste. Les pièces de théâtre de Lucia Demetrius puissent-elles résister à l'épreuve du temps?*

Mots-clés : *discours officiel, thèses du réalisme socialiste, l'épreuve du temps*

Din memoriile Luciei Demetrius (*Memorii*, București, Albatros, 2005) se vede că, după o perioadă de porți deschise din partea teatrelor, a caselor de creație, a editurilor, trăiește intens drama uitării, a nerecunoașterii. Publică în continuare, însa nimeni nu-i mai recenzează cărțile (*Primăvara pe Târnave*, 1960-1963, *Lumea începe cu mine!*, 1968, *Triptic*, 1981-1984, texte românești aflate între schematismul specific literaturii epocii, și păstrând disponibilitățile scriitoarei în conturarea unor drame sufletești feminine). Se adaugă aproape douăzeci și unu de volume de nuvele, publicate în perioada 1939 – 1987.

Făcându-și bilanțul acestei activități prolife (*Cumpăna*, 1949, *Vadul nou*, 1951, *Oameni de azi*, 1952, ultimele două încununate cu Premiul de Stat, *Trei generații* (1956, *Arborele genealogic*, 1957, *Vlaicu și feciorii săi*, 1959, *Răscrucea fără fântână*, 1972), Lucia Demetrius se confesează cu amărăciune : „Mi-ar fi rușine ca, la vârsta mea, de teama să nu fiu socotită «depașită», să alerg după forme noi. Când am debutat, am fost socotită «nouă». Nu se va întâmpla nimic dacă astăzi sunt socotită «veche». Vreau să rămân eu însămi, să am cel puțin meritul onestității, autenticității mele.” Autoarea avea de explicat schimbarea de ton și de tematică, din creațiile de după 1944 : „Înțelegeam că pentru a sluji partidul ca scriitor trebuia să-mi modific scrisul.”

În 1944 nu era o necunoscută, având în vedere că între cele două războaie mondiale publicistica sa apărea în *Vremea*, *Adevărul literar și artistic*, *Cuvântul liber*, și cronici dramatice în *Rampa*, *Evenimentul*. Vorbind despre primul ei volum de proză, Eugen Lovinescu spunea: „Rareori un debut (...) a putut da impresia unui mare destin literar ca *Tinerețe* (1935) a Luciei Demetrius.”

În *Dreptatea* (seria a II-a, an. I, nr. 33, 1944), la rubrica „Perna cu ace”, Oscar Lemnaru anunță apariția revistei *Democrația* și prezintă piesa Luciei Demetrius *Turneu în provincie*: „Nu e multă vreme de când la „Cercul Lovinescu” domnișoara Lucia Demetrius a cetit o piesă în trei acte intitulată *Turneu în provincie*. Pentru că am asistat la lectură, trebuie să mărturisesc că autoarea a izbutit să realizeze o piesă bine încheată, foarte frumos scrisă redând printr-o intrigă interesantă atmosfera ciudată și turburătoare a vieții actorilor.”

Autoarea însăși își explică aderența la noul climat social și ideologic în presa epocii, exprimând un tip de entuziasm, prea declarativ ca să se potrivească formației sale: „(...) Partidul, în marea sa înțelepciune, îndeplinesc acest act revoluționar, capital pentru doborârea exploatareii din cea mai importantă parte a industriei ca și pentru economia țării, pentru creșterea producției, pentru posibilitatea planificării.” (Lucia Demetrius, „Naționalizarea”, *Gazeta Literară*, nr. 24 / 1959); „(...) Pentru fiecare dintre noi, care trăim și muncim în țara asta, vizita delegației de partid și guvernamentale ale Uniunii Sovietice în frunte cu tovarășul Nichita Serghievici Hrușciiov (...) aduce solia optimistă, luminoasă, a comunismului, a biruințelor lui, cheazășie a biruințelor noastre viitoare.” (Idem, *Gazeta Literară*, nr. 34 / 1962).

Eugen Luca, într-un articol cu titlu sugestiv, „De la comanda socială la realizarea artistică” (*Teatrul*, nr. 2 / 1956), comentează deschiderea autoarei către noile realități, în chiar anul apariției celei mai cunoscute piese a dramaturgiei Luciei Demetrius, văzând ca o caracteristică esențială „(...) facultatea de a sesiza probleme etice pe care transformările sociale le ridică în fața contemporanilor noștri. Totdeauna interesante, adesea subtile, problemele acestea sînt abordate curajos de autoare, iar operele ei, chiar atunci cînd nu sînt pe deplin realizate, aruncă un fascicul revelator de lumină asupra sufletului omului modern. Cum, în esență, aceasta e o problemă majoră a dramaturgiei noastre noi, contribuția pe care Lucia Demetrius o aduce la dezvoltarea literaturii noastre dramatice nu poate fi sub-apreciată. Ea are conștiința problemei majore a noii noastre dramaturgii: zugrăvirea omului modern, care, pentru prima oară, dobîndește o justă înțelegere a vieții, sentimentul adevăratei demnități; oglindirea contradicțiilor sufletești ale acestui om în care se ciocnesc tendințe izvorînd dintr-o mentalitate veche, perimată, dar încă puternică, și altele, ce se datoresc unei concepții avansate asupra vieții și omului; reflectarea acestor contradicții și a felului cum sînt ele soluționate, sau cum reapar, pe un alt plan, superior, fiindcă viața e într-o continuă mișcare, iar societatea pune în fața individului mereu alte probleme care presupun, în alte forme, aceeași ciocnire între elementul nou și cel vechi, sortit pieirii.” Autorul analizează modul cum este condus conflictul dramatic și implicarea socială a personajelor din *Trei generații*.

În numărul aniversar pe luna august, 1959, aceeași revistă *Teatrul*, făcând un bilanț, la 15 ani de la Eliberare, notează, în articolul de fond, că acest moment aniversar „înseamnă și pentru arta dramatică un drum istoric de adânci, revoluționare transformări și victorii”, citând în marile modele dramatice: munca minerilor și oțelarilor pusă în scenă de Mihail Davidoglu sau anul revoluționar al naționalizării evocat de *Cumpăna* Luciei Demetrius (...).

Schimbarea de paradigmă culturală se făcea simțită, pentru că, în același număr, Liviu Ciulei semna articolul cu titlu semnificativ „De la teatrul emoțiilor spontane, la teatrul de idei” (*Teatrul*, nr. 8 / 1964, „După douăzeci de ani”), dar nu evident la nivelul creației teatrale, care nu are mari modele de propus.

În nota de prezentare din antologia apărută în 1964 (*Dramaturgia română contemporană*), Valeriu Rîpeanu caracteriza contribuția Luciei Demetrius la dezvoltarea teatrului de actualitate printr-o serie de aspecte „care au dat o imagine concludentă a unei epoci de tumultoasă prefacere socială”, punând în evidență o trăsătură a modului de abordare a unei teme clasicizate deja, destrămarea familiei burgheze, „conflictul nereducându-se la urmărirea unui proces de disoluție morală sau la destrămarea unui mit (familia ca instituție sacră și inviolabilă), ci dezbate atitudinea oamenilor în fața unor întrebări etice esențiale”.

Criticul remarcă și „perspectiva socială și psihologică (...), momentele de mare încordare, conflictele emoționante ce comportă numeroase implicații sufletești”, elemente importante în asigurarea succesului unei piese de teatru. Antologia selecta nouă piese de teatru, patru aparținând unor autori dramatici care și-au continuat activitatea și după 1944, îmbrățișând noile orientări sociale. Alexandru Kirițescu, Victor Eftimiu, Camil Petrescu și Mircea Ștefănescu, Lucia Demetrius, Mihail Davidoglu, Al. Voitin, Aurel Baranga, Paul Everac sau Al. Mirodan reprezentau „piesele românești în care începeau să se dezbătă problemele morale specifice ale acestei epoci, personaje cu o stare civilă și o structură morală necunoscute în dramaturgia noastră de până atunci”.

În același an, sub titlul „Teatrul cu punțile reconstituite”, Ana Maria Narti (*Teatrul*, nr. 2 / 1964), analizând realizările dramatice românești din prima jumătate a secolului XX, comparate cu marile elanuri și înnoiri etice postbelice, apreciază că *Trei generații* descrie cu subtilitate psihologică și o bună cunoaștere, tipuri și medii sociale legate de sfărâmarea citadelei familiei burgheze sau moșierești, realizând o cronică a vieții sociale românești din anii marilor evenimente revoluționare.

Mișcarea criteriilor de apreciere a textelor Luciei Demetrius este evidentă dacă urmărim studiile asupra teatrului românesc postbelic (notăm că, de exemplu, Nicolae Manolescu, în *sa Istorie critică a literaturii române. 5secole de literatură* din 2008, nici măcar nu o amintește).

În 1971, când apare un dicționar „dedicat fenomenului literar din ultimul sfert de secol, un omagiu închinat aniversării a 50 de ani de la înființarea Partidului Comunist Român”, autorul, Marian Popa, apreciază că „unei lumi noi îi corespunde o nouă literatură”. Luciei Demetrius i se alocă trei pagini, din care selectăm câteva observații importante pentru receptarea autoarei în epocă: „Teatrul Luciei Demetrius este în întregime axat pe debateri politice, etice și sociale contemporane, chiar atunci când sunt aduse în scenă momente din trecut. (...) Tipologia individuală reflectă bine marcat poziții de clasă. Tensiunea dramatică este obținută prin construcții antitetice sumare, dar decisive. Familii în proces de dezagregare și recristalizare permanentă ilustrează conflicte acute între generații”.

La acest tip de observații, criticul adaugă o sugestie a valorii de conjunctură a teatrului Luciei Demetrius : „Depășit prin manieră și chiar prin idei, teatrul acesta rămâne una din cele mai importante atestări ale unei epoci de mutații sociale esențiale”.

În 1975 apare volumul de studii *Teatrul românesc contemporan. 1944-1974*, sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice a R.S.R., în care un studiu intitulat *Relația individ-societate în drama socială*, sub semnătura Anei Maria Popescu, analizează piesele publicate între 1946-1956, punând în evidență aspecte legate de construcția dramatică, ilustrate cu referiri la dramaturgia etalon pentru epocă, printre care și Lucia Demetrius: „Într-o primă etapă, dramaturgia, fie din dorința de a exprima concludent și explicit conflictul social, esența acestuia, fie dintr-o cunoaștere superficială a noilor realități, s-au desprins greu de o anumită schemă; conflictul, desfășurarea lui, urmărirea cu fidelitate o schemă care împărțea lumea și teatrul în eroi pozitivi și negativi, cu reacții adesea identice. Dintre piesele publicate, reprezentate în această perioadă cele mai multe păstrează, după ani, doar o valoare documentară, vrednică de a fi luată în seamă pentru că a asigurat acumularea de experiență, care a permis ulterior saltul valoric.”

În trei numere succesive ale revistei *Teatrul*, din 1983, Ion Cristoiu publică sub titlul *O posibilă istorie a literaturii dramatice contemporane* analize ale teatrului de epocă, ajungând la concluzia că epoca i-ar fi determinat pe scriitori să lase loc în piese și conflictului social, chiar dacă nu aveau vocație în această direcție. Ceea ce este important în analiza lui Cristoiu este abordarea ratării textului dramatic din perspectiva tiparelor și clișeele compoziționale și de idei pe care spațiul socio-politic le imprimă ca o condiție a ieșirii la rampă a autorului.

Într-un studiu intitulat „Literatura oportunistă” (*România literară* nr. 26 / 2008, *Comentarii Critice: Literatura oportunistă II*), Ion Simuț, după ce urmărește impactul opțiunilor politice asupra literaturii, apreciază că „În dramaturgie, tezismul este la fel de devastator ca și în poezie. Nimic nu se salvează din teatrul primelor două decenii (...). *Trei generații* (1956) și *Arborele genealogic* (1957) de Lucia Demetrius mizează pe opoziția dintre lumea aristocratică, degenerată, și cerințele actualității comuniste (...). Abia Marin Sorescu, Dumitru Radu Popescu și alții, după 1960-1965, vor aduce un suflu nou, demn de luat în seamă la un nivel valoric apreciabil”.

Acest tip de reevaluări de texte dramatice permite punerea față în față a mai multor cronici dramatice, situate la distanță în timp, pentru a măsura nivelul de așteptări ale publicului, dar și criteriile cronicarilor / criticilor teatrali, dependente de „est-etica” epocii. Autorul însuși își poate pregăti receptarea spectacolului : „Am scris piesa *Trei generații* în vara anului 1955. Noile condiții de viață ale femeii, care favorizau dezvoltarea deplină a capacității ei intelectuale și morale, se aflau sub ochii mei. Trecutul ei îl cunoșteam, mi-l aduceam bine aminte. Contrastul dintre acel trecut și prezent era izbitor, era de netăgăduit.

(...) Nimeni nu scrie pentru sine, scrie cu intenția de a transmite un mesaj, scrie pentru ceilalți”.

La momentul montării piesei *Trei generații* avem mai multe cronici care pun în evidență aspecte ale temei sau ale subiectului, simțite în concordanță cu valul dramatic al epocii : „Lucia Demetrius a scris de fapt pe tema înfrângerii visurilor de fericire ale femeii trei piese, o mică trilogie (...). Fiecare dintre aceste piese, fiecare act, cu alte cuvinte, se susține pe propriul său conflict (V. Mîndra, *Gazeta literară*, nr. 5 / 1956).

Interesant este că, deși așteptările estetice erau altele în 1974, Traian Șelmaru (*Informația Bucureștiului*, 13, IX / 1974), remarcă tocmai acele aspecte mai puternic atinse de trecerea timpului în piesa Luciei Demetrius: „Am revăzut aseară, după mulți ani, *Trei generații*, pe aceeași scenă (...). Examenul a fost trecut cu succes, transpunerea scenică reușind să dea textului întreaga semnificație socială și umană : drama unor existențe pierdute în vechea societate românească, unde viața și dragostea erau supuse tiraniei familiei și intereselor burghezo-moșierimii. (...) până în anii puterii populare când cea mai tânără generație își poate alege nestingherită drumul (...)”.

În 1998, *Dicționarul Scriitorilor Români*, analizând varietatea aspectelor activității Luciei Demetrius, notează preferința autoarei pentru „avatarurile sufletului feminin” și apreciază că „După 1944, fundalul politic, social și moral devine un revelator permanent, echilibrând, dar și ideologizând manifest proza și dramaturgia autoarei. Căutarea propriului adevăr e dublată de angajarea socială și politică, iar descoperirea libertății ia locul destinului într-un teatru realist, de idei, ce se transformă cel mai adesea în teatru ideologic.”

Atenuând opțiunile autoarei, autorul articolului (Doina Uricariu) încearcă o frază-concluzie care să reprezinte portretul unei personalități între vremuri : „Recită acum, ea reprezintă mai mult decât expresia unui romantism feminin și travestirea unei situații lirice a vieții; acestor trăsături, relevate de Pompiliu Constantinescu, li s-au adăugat o canava realistă, receptivă la mutațiile istorice și la evenimente.”

Bibliografie

- *** *O antologie a dramaturgiei românești (1944-1977)*, antologie, studiu introductiv și aparat critic de Valeriu Rîpeanu, București, Editura Eminescu, 1978,
- *** *Dicționarul Scriitorilor Români*, D-L, Coord. Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998
- *** *Dramaturgia română contemporană*, Culegere, I, II, Tabel cronologic și note de Valeriu Rîpeanu, București, Editura pentru literatură, 1964,
- *** *Teatrul românesc contemporan. 1944-1974*, Coordonatorii ediției: Simion Alterescu, Ion Zamfirescu, București, Meridiane, 1975
- Demetrius, Lucia, *Memorii*, București, Albatros, 2005
- Diaconescu, Romulus, *Condiția umană în dramaturgia postbelică*, Craiova, Scrisul Romanesc, 2001
- Diaconescu, Romulus, *Dramaturgi români contemporani*, Craiova, Scrisul Romanesc, 1983
- Ghițulescu, Mircea, *O panoramă a literaturii dramatice române contemporane. 1944-1984*, Cluj-Napoca, Dacia, 1984
- Popa, Marian, *Dicționar de literatură română contemporană*, București, Albatros, 1971.